

Anna Zellma
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wychowanie młodzieży szkół ponadgimnazjalnych do życia w rodzinie – perspektywa katechetyczna

Słowa kluczowe: wychowanie do życia w rodzinie, katecheza, młodzież, szkoła ponadgimnazjalna, dokumenty katechetyczne, edukacja szkolna.

Key words: educating to family life, catechesis, teenagers, secondary school, catechetical documents, school education.

Schlüsselworte: Erziehung für das Familienleben, Katechese, Jugend, nachgymnasialen Schulen, Dokumente der Kirche, schulischen Bildung.

Współczesna polska teoria katechetyczna obejmuje wiele zróżnicowanych zagadnień. Najczęściej dotyczą one nauczania religii w szkole i katechezy parafialnej. Polscy badacze podejmują różne kwestie z zakresu katechetyki materialnej, formalnej i szczegółowe¹. Podkreślając rangę wielowymiarowości procesów nauczania, wychowania i wtajemniczenia chrześcijańskiego, nawiązują do koncepcji katechezy integralnej. Coraz częściej też badacze zwracają uwagę na problematykę katechezy przedmałżeńskiej oraz na kwestie związane z przygotowaniem katechizowanych do małżeństwa². Zagadnienia te są ściśle powiązane

Adres/Adresse/Anschrift: dr hab. Anna Zellma, prof. UWM, Katedra Katechetyki i Pedagogiki, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Hozjusza 15, 11-041 Olsztyn, anna.zellma@uwm.edu.pl

¹ Zob. wykaz publikacji np. w: R. Czekalski, R. Murawski (oprac.), *Bibliografia katechetyczna 1996–2000*, Warszawa 2002; R. Czekalski (oprac.), *Bibliografia katechetyczna 2001–2010*, Warszawa 2012.

² Celem egzemplifikacji spośród licznych publikacji poświęconych tej problematyce warto wymienić następujące opracowania: S. Łabendowicz, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa i życia w rodzinie według aktualnych wskazań Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski i Rady ds. Rodziny*, *Zeszyty Formacji Katechetów* 6 (2005), nr 2, s. 45–50; idem, *Założenia katechezy przygotowującej do sakramentu małżeństwa młodzieży szkół ponadgimnazjalnych*, *Zeszyty Formacji Katechetów* 9 (2009), nr 1, s. 55–68; J. Stala, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, *Ateneum Kapłańskie* 2 (2004), s. 238–253; P. Tomasik, *Przygotowanie do życia w rodzinie w dokumentach katechetycznych Kościoła*, *Katecheta* 47 (2003), nr 1, s. 13–18.

z wychowaniem do życia w rodzinie, podejmowanym m.in. w nauczaniu religii³. Zgodnie z założeniami programowymi, katecheci wspierają uczniów w odkrywaniu katolickiej koncepcji małżeństwa i rodziny oraz w formacji postaw prorodzinnych. Ich działania w tym zakresie nawiązują do zagadnień z zakresu edukacji szkolnej. Co ważne, często polegają na uzupełnianiu treści oraz na podejmowaniu polemiki z zagadnieniami, które są sprzeczne z katolicką koncepcją małżeństwa i rodziny⁴.

Nie ulega wątpliwości, że wraz z wprowadzeniem zmian w podstawie programowej kształcenia ogólnego w szkołach ponadgimnazjalnych w zakresie wychowania do życia w rodzinie, również w katechetyce zwraca się uwagę na nowe obszary merytoryczne korelacji treści nauczania religii.

Głównym celem podjętych analiz jest próba odpowiedzi na powyższe pytania poprzez odwołanie do podstaw programowych nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych oraz do stwierdzeń polskich katechetyków. Właściwe ukazanie szczegółowych kwestii wymaga krótkiego wprowadzenia w problematykę dotyczącą realizacji wychowania do życia w rodzinie w edukacji szkolnej. Powszechnie przyjmuje się bowiem, że w nauczaniu religii należy korelować treści katechetyczne z wiedzą osobistą uczniów, pozyskiwaną w oparciu o doświadczenie i kształcenie ogólne. Następnie opisze się rozumienie wychowania do życia w rodzinie, jakie proponują współcześni polscy katechetycy. Dopiero w tym kontekście dokona się analizy założeń wychowania do życia zawartych w dokumentach programowych nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych.

Szkoła jako miejsce wychowania do życia w rodzinie

W polskiej szkole wychowanie do życia w rodzinie odbywa się na mocy „Ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płody ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 roku”⁵. Początkowo zajęcia te były realizowane przez wychowawców klas i pedagogów szkolnych. Miały one na celu ukazywanie integralnej wizji ludzkiej miłości i płciowości oraz wychowa-

³ Zob. np. B. Parysiewicz, *Wychowanie do życia w rodzinie w podręcznikach do katechizacji w szkołach ponadgimnazjalnych*, *Katecheta* 50 (2006), nr 10, s. 3–9.

⁴ Więcej o tym zob. np. w: H. Wrońska, *Korelacja nauki religii katolickiej z wychowaniem do życia w rodzinie*, w: A. Kiciński (red.), *Korelacja nauki religii katolickiej z edukacją szkolną*, Lublin 2011, s. 139–151.

⁵ Dz.U. 1993, nr 17, poz. 78 z późn. zm., np. – Dz.U. 1995, nr 66, poz. 334; 1996, nr 139, poz. 646; 1997, nr 141, poz. 943 i nr 157, poz. 1040; 1999, nr 5, poz. 32; 2001, nr 154, poz. 1792.

nie do odpowiedzialnego rodzicielstwa i do życia w rodzinie⁶. Od września 1997 r. do grudnia 1998 r. każda szkoła miała możliwość prowadzenia – w formie fakultatywnej – odrębnego przedmiotu „Wiedza o życiu seksualnym człowieka”⁷. Zakres zagadnień podejmowanych podczas tych zajęć lekcyjnych dotyczył seksualności mężczyzny i kobiety ukazywanej w powiązaniu z hedonistycznym i permissywnym podejściem do życia. Wyraźnie oddzielono edukacją seksualną od wychowania prorodzinnego. Pomijano kwestie związane z wychowaniem do odpowiedzialnego rodzicielstwa. Dało się też zauważyć kopiowanie tendencji obecnych w programach edukacji seksualnej, z jakich korzystano w krajach Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych⁸. Propagowano bowiem permissywnizm w ocenie zachowań seksualnych. W praktyce stosunkowo rzadko, ze względu na protesty społeczne i małe zainteresowanie rodziców, wdrażano wyżej wymienione zajęcia z zakresu wychowania do życia w rodzinie. Ostatecznie, w 1998 r. przedmiot „Wiedza o życiu seksualnym człowieka” został wycofany z edukacji szkolnej. Od 1 września 1999 r., na mocy rozporządzenia ministra edukacji narodowej w szkołach podstawowych (w klasach V i VI), w gimnazjach i w szkołach ponadgimnazjalnych (także w szkołach specjalnych) wprowadzono zajęcia edukacyjne „Wychowanie do życia w rodzinie”⁹. W podstawie programowej wyraźnie akcentowano prorodzinne cele, zadania i treści. Wraz z kolejnymi zmianami w rządzie, w 2002 r., wprowadzono zmiany w podstawie programowej kształcenia ogólnego¹⁰. Obejmowały one również wychowanie do życia w rodzinie.

⁶ Warto dodać, że sposoby wprowadzania szkolnego programu nauczania wiedzy o życiu seksualnym człowieka do różnych zajęć szkolnych zostały określone w Zarządzeniu nr 26 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 1993 r. w sprawie szkolnego programu nauczania obejmującego wiedzę o życiu seksualnym człowieka (Dz.Ur. MEN 1993, nr 7, poz. 31). Zarządzenie to obowiązywało do września 1997 r.

⁷ Prawo to zostało określone w Zarządzeniu nr 17 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 września 1997 r., Dz.Ur. MEN 1997, nr 8, poz. 37. Na podstawie tego zarządzenia zajęcia z zakresu edukacji seksualnej w szkole mogły prowadzić osoby, które nie posiadały kwalifikacji pedagogicznych. Stąd też w szkołach próbowano zatrudniać tzw. edukatorów seksualnych, co spotkało się z otwartym sprzeciwem wielu, nie tylko katolickich, środowisk oświatowych i samorządowych. Zob. więcej o tym np. w: Polska Federacja Stowarzyszeń Rodzin Katolickich, http://www.srk.opoka.org.pl/srk/srk_pliki/dokumenty/s97-5.html (10.10.2012).

⁸ Zob. więcej o tym np. w: A. Abram, *Sex and Relationship Education in Great Britain. Problems and Opportunities for Faith Schools with Special Reference to the Roman Catholic Context*, w: K. Glombik (red.), *Wychowane seksualne w rodzinie i w szkole*, Opole 2010, s. 11–24.

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 roku w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, Dz.U. 1999, nr 67, poz. 756.

¹⁰ Zob. np. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 5. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla zasadniczych szkół

W założeniach programowych tego przedmiotu wyakcentowano kwestie biologiczne, medyczne i pragmatyczne z zakresu edukacji seksualnej, rezygnując z antropologii personalistycznej.

Istotne zmiany w zakresie organizacji wychowania do życia w rodzinie wprowadzono 1 września 2009 r. Na mocy znowelizowanego rozporządzenia określono nowe zasady realizacji w szkole wychowania do życia w rodzinie¹¹. Zaplanowano m.in. że w zajęciach będą uczestniczyli uczniowie V i VI klasy szkoły podstawowej, gimnazjaliści i uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, za wyjątkiem tych, których rodzice przedłożą dyrektorowi szkoły na piśmie brak zgody. W wyżej wymienionym rozporządzeniu zakładano też, że wychowanie do życia w rodzinie w szkole podstawowej i w szkołach ponadgimnazjalnych będzie realizowane w ramach godzin przeznaczonych w szkolnych planach nauczania do dyspozycji dyrektora szkoły. W każdej klasie zaplanowano po 14 godzin, w tym po 5 godzin z podziałem na grupy dziewcząt i chłopców¹². W gimnazjum natomiast wychowanie do życia w rodzinie włączono – jako jeden z trzech odrębnych modułów – do przedmiotu „Wiedza o społeczeństwie”. Wyraźnie zaznaczono, że: 1) udział uczniów w zajęciach nie jest obowiązkowy i nie podlega ocenie; 2) o udziale uczniów niepełnoletnich w tego rodzaju zajęciach decydują rodzice, po uprzednim zapoznaniu się z programem, natomiast uczniowie pełnoletni decyduje podejmują samodzielnie¹³. Zakres merytoryczny zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie” został określony w podstawie programowej kształcenia ogólnego¹⁴. Obejmuje on przede wszystkim wiedzę o ludzkiej płciowości i seksualności, zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, wartości małżeństwa i rodziny, rozwoju psychoseksualnym człowieka, metodach i środkach świadomej pro-

zawodowych, Dz.U. 2002, nr 51, poz. 458; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 6. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół ponadpodstawowych, Dz.U. 2002, nr 51, poz. 458.

¹¹ Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 sierpnia 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, Dz.U. 2009, nr 131, poz. 1079.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 4. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego, Dz.U. 2009, nr 4, poz. 17; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 5. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół zawodowych, Dz.U. 2009, nr 4, poz. 17.

kreacji (głównie antykoncepcji), chorobach przenoszonych drogą płciową, patologii w rodzinie, problemach w małżeństwie i rodzinie oraz sposobach ich rozwiązywania. Zwraca się też uwagę na wychowanie w rodzinie i na współczesne uzależnienia. Marginalnie traktuje się zagadnienia związane z wychowaniem do czystości, natomiast wiele uwagi poświęca się kwestiom z zakresu edukacji seksualnej¹⁵.

Kolejne zmiany dotyczące wychowania do życia w rodzinie wprowadzono na mocy rozporządzenia z 17 lutego 2012 r.¹⁶ Dotyczą one głównie sposobów organizacji zajęć, które dostosowano do wytycznych zawartych w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 roku w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych¹⁷. Wymiar godzin przeznaczonych na realizację zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie” nie uległ zmianie w stosunku do poprzedniego stanu prawnego. Zmieniono jednak warunki organizacji tych zajęć edukacyjnych. Godziny przeznaczone na realizację wychowania do życia w rodzinie zostały zaplanowane w szkolnym planie nauczania¹⁸. Nie są zatem realizowane z godzin do dyspozycji dyrektora szkoły. Nowum stanowi możliwość organizacji tych zajęć w grupach międzyoddziałowych, liczących nie więcej niż 28 uczniów¹⁹. Co ważne, od 1 września 2012 r. wyżej wymienione zmiany objęły uczniów uczęszczający do I klasy publicznych i niepublicznych gimnazjów, liceów, techników i szkół zawodowych oraz do szkół specjalnych. Sukcesywnie będą one wdrażane – od 1 września 2013 r. – w klasie V szkoły podstawowej, w tym specjalnej. Uczniowie pozostałych klas gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych, także specjalnych, mają prawo udziału w zajęciach edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie” według przepisów zawartych w rozporządzeniu z 2009 r.²⁰ Tak zaplanowane zajęcia edukacyjne są wyraźnie oddzielone od przedmiotów kształcenia ogólnego, co sprzyja ideologizacji treści oraz propagowaniu liberalnego, naznaczonego pragmatyzmem, podejścia do zagadnień z zakresu małżeństwa

¹⁵ Zob. np. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania..., Załącznik nr 4 i nr 5, Dz.U. 2009, nr 4, poz. 17.

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 lutego 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, Dz.U. 2012, nr 0, poz. 300.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz.U. 2012, nr 0, poz. 204.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 sierpnia 2009 r. zmieniające rozporządzenia w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny..., Dz.U. 2009, nr 131, poz. 1079.

i rodziny. Stanowią one wyzwanie dla szkolnych lekcji religii. Przekazując wiedzę i uzupełniając ją, nauczyciel religii ma wspierać uczniów w odrywaniu chrześcijańskiej koncepcji małżeństwa i rodziny oraz w wychowaniu do czystości i do odpowiedzialnej miłości. Dzięki tego rodzaju działaniom edukacyjnym uczniowie mogą otrzymać należną im pomoc w kształtowaniu poglądów i postaw prorodzinnych.

Wokół katechetycznego rozumienia wychowania do życia w rodzinie

Problematyka wychowania do życia w rodzinie wprost wiąże się z katechezą o małżeństwie i rodzinie, coraz częściej określaną terminem „katecheza rodzinna”²¹. W dyskusjach na ten temat katechetycy odwołują się zarówno do przesłańek teologicznych, zawartych w Biblii i w dokumentach Kościoła, jak też do przemian społeczno-kulturowych i uwarunkowań psychologicznych, będących przedmiotem badań pedagogów, socjologów, psychologów²². Jednocześnie zwracają uwagę na zagrożenia cywilizacyjne i wyzwania katechetyczne. Zgodnie twierdzą, że powstrzymanie niekorzystnych zjawisk w odniesieniu do małżeństwa i rodziny wymaga odpowiednich działań duszpasterskich, skoncentrowanych wokół wyposażenia katechizowanych osób (głównie młodzieży i dorosłych) w wiedzę o katolickiej koncepcji małżeństwa i rodziny oraz wspierania ich w kształtowaniu chrześcijańskich postaw. Tak ukierunkowane działania są różnie określane. Niektórzy badacze posługują się terminem „przygotowanie do sakramentu małżeństwa i życia w rodzinie”, akcentując rolę systematycznej katechezy w szkole i w parafii²³. Zwracają też uwagę na trzy etapy przygotowania do życia w rodzinie. Jednocześnie podkreślają znaczenie przygotowania dalszego, bliższego i bezpośredniego, które głównie polega na nabyciu wiedzy i umiejętności z zakresu podstaw życia w małżeństwie i rodzinie²⁴. Wydaje się jednak, że termin „przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie” nie oddaje w pełni istoty

²¹ Zob. szerzej na temat katechezy rodzinnej np. w: E. Osewska, J. Stala, *W kierunku katechezy rodzinnej*, Kielce 2003.

²² Tego rodzaju stwierdzenia można zauważyć, analizując publikacje zamieszczone w opracowaniu: J. Stala (red.), *Dzisiejsze aspiracje katechezy rodzinnej. Problemy i wyzwania*, Kielce 2005.

²³ Zob. np. S. Łabendowicz, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa i życia w rodzinie...*, s. 45–50; J. Stala, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, s. 238–253.

²⁴ Zob. np. R. Buchta, *Katecheza parafialna młodzieży szkół ponadgimnazjalnych wsparciem w procesie przygotowania do małżeństwa i do życia w rodzinie*, w: R. Buchta (red.), *Rodzina w trosce o życie – Kościół w trosce o rodzinę*, Katowice 2010, s. 195–201; S. Łabendowicz, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa i życia w rodzinie...*, s. 45–50.

działań podejmowanych w katechezie o małżeństwie i rodzinie. Sugeruje bowiem, że kandydatów do zawarcia sakramentu małżeństwa można wyposażyć w zasób wiedzy i umiejętności poprzez zastosowanie odpowiednich metod i technik nauczania. Co ważne, termin „przygotowanie do małżeństwa i do życia w rodzinie” nie wskazuje na dynamiczną strukturę osoby ludzkiej i jej ciągle stawanie się. Zwykle posługują się nim autorzy dokumentów Kościoła²⁵ oraz teologowie, którzy analizują tę problematykę w powiązaniu z działalnością duszpasterską Kościoła²⁶. Dla autorów reprezentujących nauki społeczne, odwołujących się do regulacji prawa oświatowego, termin „przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie” może wydawać się niezrozumiały lub odnosić jedynie do pastoralnej działalności Kościoła. Dobrze zatem, że coraz częściej katechetycy posługują się pojęciem „wychowanie do życia w rodzinie”²⁷. Jest to uzasadnione ze względu na fakt, że w dokumentach prawa oświatowego występuje takie określenie. Co więcej, termin ten pozwala na powiązanie szkolnych lekcji religii, traktujących o małżeństwie i rodzinie, z realizacją zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie”.

Zwolennicy „wychowania do życia w rodzinie” słusznie istotę tego terminu upatrują w mądrym towarzyszeniu uczniom w integralnym rozwoju, a więc obejmującym całą osobę: jej rozwój fizyczny, intelektualny, emocjonalny oraz zdolność wartościowania, dokonywania wyboru dobra i dążenie do osiągnięcia zamierzonych celów²⁸. Odwołując się do dokumentów Kościoła, zwracają uwagę na wspieranie wychowanków w odkrywaniu prawdy o tym kim są i jakie jest ich powołanie. Jednocześnie podkreślają potrzebę uwrażliwiania uczniów nie tylko na doczesny, ale również na wieczny wymiar ludzkiej egzystencji. Przyjmując wytyczne zapisane w dokumentach Kościoła, stwierdzają, że wychowanie do życia w rodzinie powinno obejmować zarówno odpowiedni przekaz wiedzy o odpowiedzialnej miłości i wspólnocie małżeńsko-rodzinnej, jak też wspieranie uczniów

²⁵ Zob. np. Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin*, Warszawa 2003, s. 23; K. Lubowicki (wybór i oprac.), *Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie i rodzinie*, t. 1, Kraków 1999.

²⁶ Zob. np. S. Dziekoński, *Katecheza w przygotowaniu do małżeństwa*, *Sprawy Rodziny* 63/64 (2003), s. 119–137; J. Kamiński, *Przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie w nauczaniu Kościoła katolickiego*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 2 (2010), s. 105–119; R. Murawski, *Duszpasterstwo katechetyczne przygotowujące do sakramentu bierzmowania i małżeństwa*, *Katecheta* 49 (2005), nr 9, s. 189–209.

²⁷ Zob. np. J. Stala, *Wychowanie do małżeństwa i rodziny na miarę XXI wieku*, w: A. Offmański (red.), *Małżeństwo i rodzina w panoramie współczesnych systemów*, Szczecin 2006, s. 183–205; M. Urban, *Wychowanie do życia w rodzinie w systemie edukacyjnym szkoły*, *Zeszyty Formacji Katechetów* 1 (2002), nr 1, s. 49–54.

²⁸ Zob. np. A. Offmański, *Katechetyczne wychowanie do życia w rodzinie*, w: J. Stala (red.), *Dzisiejsze aspiracje katechezy rodzinnej...*, s. 92–100, 107–113; B. Parysiewicz, *Wychowanie do życia w rodzinie w podręcznikach do katechizacji...*, s. 3–4; M. Wolicki, *Wychowanie do życia w rodzinie*, *Studia Sandomierskie* 9 (2002), s. 555–586.

w nabywaniu cnót związanych z realizacją powołania życiowego i w kształtowaniu postaw prorodzinnych²⁹. Tak określone działania dydaktyczno-wychowawcze zmierzają do ukazania katolickiej koncepcji ludzkiej płciowości i seksualności czy też małżeństwa i rodziny oraz do kształtowaniu wśród uczniów poglądów i przekonań prorodzinnych przepojonych wartościami chrześcijańskimi. Są zatem niezbędne w procesie integralnej formacji³⁰. Wychowanek jest tu aktywnym podmiotem. Jego zaangażowanie uwidacznia się w rozpoznawaniu ról małżeńskich i rodzicielskich oraz w nabywaniu umiejętności niezbędnych do ich odpowiedzialnego wypełniania. W interakcjach, w kontaktach oraz w dialogu z nauczycielem religii, uczeń odnajduje pomoc w odkrywaniu i internalizacji wartości chrześcijańskich związanych z problematyką życia w rodzinie.

Powyższe rozumienie wychowania do życia w rodzinie stanowi podstawę teoretyczną do dalszych analiz. Propozycje katechetyków są istotne w ocenie założeń zawartych w dokumentach programowych nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych. Wymagają również dalszych, szczegółowych analiz i weryfikacji empirycznej.

Wychowanie do życia w rodzinie w dokumentach programowych nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych

Analizując cele, zadania i treści oraz proponowane rozwiązania metodyczne zawarte w obowiązujących dokumentach programowych nauczania religii w liceum, technikum i w szkole zawodowej, można zauważyć pośrednie i bezpośrednie odwołanie do wychowania do życia w rodzinie. Autorzy „Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce”³¹ i „Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w szkołach ponadgimnazjalnych”³² słusznie zwracają

²⁹ Zob. np. B. Parysiewicz, *Wychowanie do życia w rodzinie w podręcznikach do katechizacji...*, s. 3–4; J. Stala, *Wychowanie do małżeństwa i rodziny...*, s. 186 nn.

³⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, 83.

³¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010 (dalej: PPK).

³² Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, nr programu AZ-4-01/10, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010, s. 139–169; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum*, nr programu AZ-6-01/10, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej...*, s. 171–206; Komisja Wychowania Katolickiego

uwagę na nauczanie moralne Kościoła katolickiego. Konsekwentnie starają się ukazać katechizowanym uczniom istotę chrześcijańskiej koncepcji ludzkiej płciowości, seksualności, miłości, małżeństwa i rodziny oraz jej znaczenie dla integralnego rozwoju osoby. Nawiązując do wytycznych zapisanych w „Podstawie programowej kształcenia ogólnego”, podejmują zadania wynikające z korelacji treści nauczania religii z edukacją szkolną³³. Za ważne uznają nawiązanie do przemian religijności społeczeństwa polskiego w ponowoczesności, które m.in. warunkują jakość zaangażowania rodziców w proces wspierania młodego pokolenia w kształtowaniu postaw wobec małżeństwa i rodziny.

W wyżej wymienionych dokumentach programowych nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych wychowanie do życia w rodzinie jest traktowane jako integralny element problematyki dotyczącej życia moralnego człowieka. Znaczną część zagadnień dotyczących małżeństwa i rodziny zaplanowano w ramach formacji moralnej, która obejmuje m.in. kształtowanie sumienia, odkrywanie kryteriów czynu moralnego, ukazywanie rozumienia godności człowieka w różnych sytuacjach etycznych, rozpoznawanie roli samowychowania i pracy nad sobą³⁴. Autorzy zwracają przy tym uwagę na kwestie szczegółowe, związane z nauką Kościoła o małżeństwie i rodzinie oraz na współczesne zagrożenia i patologie życia rodzinnego, warunkowane przemianami społecznymi i kulturowymi. Zagadnieniom tym poświęcają najwięcej uwagi w III klasie liceum³⁵, w IV klasie technikum³⁶ i w II klasie szkoły zawodowej³⁷. Autorzy dokumentów programo-

Konferencji Episkopatu Polski, *Z Chrystusem przez świat. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla szkoły zawodowej*, nr programu AZ-5-01/10, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej...*, s. 207–233.

³³ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, s. 139–169; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum*, s. 171–206; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Z Chrystusem przez świat. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla szkoły zawodowej*, s. 207–233; por. PPK, s. 70–102.

³⁴ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, s. 139–169; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum*, s. 171–206; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Z Chrystusem przez świat. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla szkoły zawodowej*, s. 207–233.

³⁵ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, s. 162–169.

³⁶ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum*, s. 199–206.

³⁷ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Z Chrystusem przez świat. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla szkoły zawodowej*, s. 217–223. Pewną wątpliwość wzbudza zaplanowanie edukacji religijnej w szkole zawodowej w cyklu dwuletnim. Obecnie bowiem kształcenie ogólne i zawodowe w tego typu szkole jest realizowane w cyklu trzyletnim. W takiej sytuacji nauczyciel religii sam jest zobowiązany do rzetelnego rozpisania tematyki zaprojektowanej w programie nauczania religii na trzy lata, a nie jak proponują autorzy na dwa lata.

wych nauczania religii słusznie zagadnienia z zakresu ludzkiej seksualności wiążą przede wszystkim ze sferą psychiczną i duchową człowieka³⁸. Nie koncentrują się zatem na zewnętrznym przygotowaniu młodzieży do sakramentu małżeństwa. Przeciwnie, akcentują kwestie związane z kształtowaniem poglądów i postaw. Tym samym kierują swoją uwagę w stronę integralnie rozumianego wychowania do życia w rodzinie. Zwracają też uwagę na problemy podejmowane zarówno w socjologii, jak też w psychologii małżeństwa i rodziny. Wielokrotnie nawiązują do tematyki prozdrowotnej oraz do profilaktyki uzależnień. Słusznie za ważne uznają treści wypracowane w ramach etyki życia małżeńsko-rodzinnego, w której fundamentalne miejsce zajmują wartości chrześcijańskie. Konsekwentnie przypominają, że każda osoba ma prawo do życia i szacunku od poczęcia do naturalnej śmierci. A także ukazują: komplementarność płci, istotę miłości i wierności małżeńskiej, normy zachowań seksualnych, odpowiedzialne rodzicielstwo, role rodzicielskie oraz wartość naturalnych metod planowania rodziny. Autorzy dokumentów programowych zakładają zatem, że do zadań nauczyciela religii należy wspieranie uczniów w kształtowaniu postawy szacunku dla każdego człowieka, także nienarodzonego, niepełnosprawnego, w wieku podeszłym oraz wychowaniu do macierzyństwa i ojcostwa. Wszystkie te założenia są podejmowane nie tylko w liceum i w technikum, ale także w szkołach zawodowych³⁹. Autorzy dokumentów programowych nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych, odwołując się do współczesnych problemów bioetycznych, zwracają uwagę na AIDS, aborcję, antykoncepcję, zapłodnienie *in vitro* oraz uzależnienia związane ze sferą seksualną⁴⁰. Zagadnienia te uzupełniają o kwestie dotyczące tożsamości mężczyzny i kobiety, komunikacji interpersonalnej, asertywności, empatii oraz konstruktywnych sposobów przezwycięzania kryzysów i konfliktów oraz prawidłowych postaw rodzicielskich i wychowania w rodzinie⁴¹. Analizowanie tej problematyki podczas lekcji religii zmierza do przekonania młodzieży szkół ponadgimnazjalnych, że „chrześcijańska koncepcja życia rodzinnego stanowi wartość, gdyż godność życia i miłość w czystości wynikają z Chrystusowej pedagogii: odpowiedzialnej wolności”⁴².

³⁸ Ibidem; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, s. 162–169; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum*, s. 199–206.

³⁹ Autorzy „Podstawy programowej katechezy” zaznaczają, że w szkołach zawodowych dla przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” obowiązuje taka sama podstawa programowa, jak w liceach i w technikum. Z tego względu korelacja nauczania religii w szkole we wszystkich typach szkół ponadgimnazjalnych dotyczy tych samych treści i wymagań szczegółowych. Zob. PPK, s. 70–102.

⁴⁰ Ibidem, s. 86–87.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, s. 167.

Co ważne, w tym kontekście autorzy dokumentów programowych zalecają ukazanie – na podstawie tekstów biblijnych i nauki Kościoła – rodziny jako Kościoła domowego. Proponują też motywowanie młodzieży do praktykowania modlitwy o dobrego męża lub dobrą żonę oraz za rodziny, szczególnie te, które przeżywają kryzysy i trudności⁴³. Takie założenia korespondują z propozycjami katechetów w zakresie wychowania do życia w rodzinie.

We wskazaniach do realizacji założeń programowych nauczania religii autorzy wymienionych dokumentów katechetycznych słusznie zwracają uwagę na znaczenie dyskusji prowadzonej z młodzieżą na tematy dotyczące małżeństwa i rodziny⁴⁴. Proponują też organizowanie spotkań z przedstawicielami określonych placówek społecznych, np. z pracownikiem poradni rodzinnej, lekarzem, pedagogiem, psychologiem i prawnikiem, co niewątpliwie wzmocni działania dydaktyczno-wychowawcze nauczyciela religii⁴⁵. Tylko dialog, wzmocniony wypowiedziami kompetentnych osób i świadectwem życia małżonków chrześcijańskich, może stymulować młodzież do zainteresowania się katolicką koncepcją małżeństwa i rodziny. Z kolei wyeksponowanie tekstów biblijnych i nauki Kościoła pozwala rzetelnie uzupełniać zagadnienia, jakie uczniowie odkrywają podczas zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie” i integrować je. Umacnia też przekaz integralnych treści, zgodnych z zasadą wierności Bogu i człowiekowi.

Zakończenie

Myśl katechetyczna, opisana w dokumentach programowych nauczania religii, odgrywa znaczącą rolę w projektowaniu działań dydaktyczno-wychowawczych w szkołach ponadgimnazjalnych. Autorzy zwracają uwagę na szerokie spectrum zagadnień, wśród których wiele miejsca poświęcają problematyce małżeństwa i rodziny. Słusznie proponują łączenie działalności dydaktycznej z wychowawczą. Stąd też przekaz wiedzy o małżeństwie i rodzinie łączy wprost z procesem wspierania uczniów w formacji przekonań i postaw moralnych. Wszystkie kwestie dotyczące małżeństwa i rodziny mają bowiem wymiar moralny. Wiążą się z darem i zadaniem, jakie Bóg daje każdemu człowiekowi do zrealizowania poprzez dążenie do świętości. Powołanie to jest realizowane nie tylko w kapłaństwie

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem; por. PPK, s. 79–80.

⁴⁵ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, s. 167; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum*, s. 204.

i w życiu konsekrowanym, ale również w małżeństwie i w rodzinie, o czym nauczyciel religii powinien przypominać uczniom.

W sytuacji, gdy podczas zajęć edukacyjnych z wychowania do życia w rodzinie, realizowanych zgodnie z podstawą programową kształcenia ogólnego, propaguje się liberalne i hedonistyczne podejście do małżeństwa, rodzicielstwa, macierzyństwa i ojcostwa oraz swobodę w kontaktach seksualnych, lekcje religii mają do spełnienia istotne zadania w zakresie korelacji z edukacją szkolną. Wśród nich wymienić należy potrzebę uzupełniania i integrowania zagadnień, a niekiedy także prowadzenia polemiki. Realizacja tych zadań implikuje potrzebę ukazywania uczniom pełnej prawdy o człowieku oraz o jego powołaniu do odpowiedzialnej miłości. Tam, gdzie katechizowani mają zafałszowaną wiedzę o katolickiej koncepcji małżeństwa i rodziny, do zadań nauczyciela religii należy podejmowanie polemiki z wiedzą osobistą uczniów. W tym celu warto stosować zróżnicowane metody dyskusyjne i problemowe, pobudzające uczniów do poszukiwania i odkrywania prawdy. Jednocześnie nauczyciel religii powinien uzupełniać wiedzę, jaką uczniowie pozyskali podczas zajęć edukacyjnych z wychowania do życia w rodzinie oraz integrować ją z katolicką nauką na temat małżeństwa i rodziny. Wypełniając te zadania, katecheta potrzebuje pomocy w formie rzetelnie opracowanych, aktualnych i dostosowanych do mentalności młodzieży podręczników czy też pomocy multimedialnych. Sama jednak idea zmian programowych nie wystarczy. Potrzebne są działania edukacyjne ukierunkowane na wspieranie młodzieży w dostrzeganiu wartości, jaką jest małżeństwo i rodzina. Niezastąpioną rolę spełnia też świadectwo życia katechety oraz rodziców i przykłady innych małżonków, którzy w życiu kierują się wartościami chrześcijańskimi.

EDUCATING SECONDARY SCHOOL TEENAGERS TO FAMILY LIFE – A CATECHETICAL PERSPECTIVE

(SUMMARY)

In contemporary catechetics more and more attention is paid to the issue of educating teenagers to family life. Referring to catechetical documents of the Church researchers determine tasks, aims and contents of this education. At the same time, they underline new challenges as far as educating teenagers to family life is concerned. They directly connect them with showing the Catholic concept of marriage and family and with forming family attitudes. They also rightly emphasise the need of correlation with school education where the education to family life takes place. This correlation mainly consists in completing the contents and discussing issues that are at variance with the Catholic conception of marriage and family. The analyses conducted in this article rely on guidelines included in recent catechetical documents and educational law. They aim at seeking answers to the following questions: What is the essence of educating teenagers from secondary schools to family life? What is the difference between this educating and preparation for

marriage? Why nowadays one ought to discuss educating during religion lessons and not preparation for family life? What are the curricular assumptions of catechesis as far as educating secondary school teenagers to family life? What is this assumption data about? Searching for answers to the above-mentioned questions requires a short introduction to problems concerning accomplishment of educating to family life in the school education. Only in this context detailed issues are taken into account.

ERZIEHUNG DER HERANWACHSENDEN IN DEN NACHGYMNASIALEN SCHULEN FÜR DAS FAMILIENLEBEN – KATECHETISCHE PERSPEKTIVE

(ZUSAMMENFASSUNG)

In der heutigen Katechetik wird erhöht die Aufmerksamkeit auf die Problematik der Erziehung der Jugendlichen für das Leben in der Familie gelenkt. Anhand der katechetischen Dokumente der Kirche benennen die Forscher Ziele, Aufgaben und Inhalte dieser Erziehung. Gleichzeitig wird auf neue Herausforderungen im Bereich dieser Erziehung verwiesen. Sie hängen direkt mit dem Aufzeigen der katholischen Sicht der Ehe und Familie sowie mit der Formung der profamiliären Haltungen zusammen. Es wird richtig auf die Korrelation mit der schulischen Bildung verwiesen, da die genannte Erziehung gerade in der Schule stattfindet. Diese Korrelation besteht vor allem in der Ergänzung der Inhalte, aber auch in der Polemik mit Konzepten, die der katholischen Sicht der Ehe und Familie widersprechen. Die durchgeführten Untersuchungen gründen auf Richtlinien, die in den neuesten katechetischen Dokumenten der Kirche sowie im Bildungsrecht enthalten sind. Sie verfolgen das Ziel, Antworten auf folgende Fragen zu finden: Worin besteht das Wesen der Erziehung der nachgymnasialen Heranwachsenden für das Leben in der Familie? Warum sollte man heute eher über eine *Erziehung*, denn über eine *Vorbereitung* zum Familienleben sprechen? Wie sind die programmatischen Voraussetzungen im Bereich der Erziehung der nachgymnasialen Jugend für das Leben in der Familie? Wie sollen sie realisiert werden? Die Suche nach Antworten auf die genannten Fragen verlangt nach einer kurzen Einführung in die Problematik der Erziehung für das Familienleben in der gesamten schulischen Bildung. Erst in diesem Kontext werden die Einzelfragen erörtert.